

Alena Plháková. Učebnice obecné psychologie. 2. doplněné, aktualizované a přepracované vydání.

Praha: Academia, 2023. 647 stran.

(Psáno 28. prosince 2023)

Je bolestivé psát recenzi v těchto tragických a temných časech, protože recenze učebnice obecné psychologie je pro mne „radostná věda“. Rozumím tomu jako činnosti, kdy se marně snažím stabilizovat po masovém vraždění na Filosofické fakultě UK. Především rovněž, že nejsem nezávislý, protože prof. A. Plháková byla mým učitelem na Katedře psychologie University Palackého v letech 1997–2000. Nelze se vyhnout osobní vzpomínce, kdy její předmět obecné psychologie pro mne znamenal „explozi vášně pro obecnou“, „jasně nalajnované hřiště pro myšlení bez hranic“, „divokou autoanalýzu“ právě proto, že do neznalostí nás zelenáčů z prvního ročníku vnášela jasnost a přesnost v myšlení o psychologických pojmech, teoriích a konstruktech, které bylo nejlepší testovat vlastní introspekci ihned sám na sobě během výuky. Následně změnila mé myšlení o psychologii a v psychologii tak, že již nebylo možné se vrátit na jeho naivní počátky. Vnesla do něho řád a hranice, což považuji za esenciální roli kursu obecné psychologie.

Nová učebnice je tak souhrnem, sumarizací i kodifikací tohoto živého kursu. Jedná se o 2. vydání (1. vyd. je z r. 2003)¹, které je přepracované, aktualizované i doplněné o řadu zdařilých grafických schémat, barevných fotografií a aplikací s přesahem do psychologické praxe či psychoterapie. Rozsah učebnice je na české vydavatelské poměry nadstandardní a čítá i s jmenným a věcným rejstříkem 647 stran. Text je velmi pečlivě editorsky i korektorsky zpracován, materiálně je kniha kvalitní, a díky proto zaslouží nakl. Academia i redaktor RNDr. J. Smažik za neocenitelnou službu pro studium psychologie.

V úvodu do oboru psychologie se autorce daří aktualizovat oproti 1. vyd. vědní přístupy k psychologii, např. o kritickou psychologii. V partii o obecné psychologii postrádám zmínku o „kognitivní neuropsychologii“, jež snesla důkazy pro některé základní obecněpsychologické zákonitosti. V navazující terminologické části v definici základních pojmů lze vidět didakticky možnosti, jak text přesněji formulovat či jak lépe odkazovat na primární zdroje. Např. v partii o „duši“ a „duchu“ lze přímo odkázat na Wundtův *Grundriss der Psychologie* (1896), kde jsou tyto pojmy didakticky nejspíše nejlépe traktovány podstatně dříve, než jsou odkazy v učebnici. Obdobně bych volil cestu včetně odkazů k pojmu „osobnost“, kdy tento konstrukt nepřekonatelně i jako první vykládá G. Allport.²

V kapitole Základních pojmů bych viděl prostor pro zvýraznění teoretického přínosu M. Sedlákové v její distinkci obsahů „aktuálních“ a „dispozičních“.³ Toto dělení je v učebnici správně uvedené, nicméně až v kapitole o mentálních reprezentacích (kap. 2.2), kdy bych zvažil přesun do Popisu základních psychických jevů, protože se týká popisu všech psychických fenoménů. Terminologická struktura navazujících kapitol se poté vine v duchu předchozího vydání, i přestože distinkce dispoziční/aktuální mohla být přetavena právě do této koncepce, např. kapitola Vnímání by mohla strictu sensu posléze být „vnímavost“, což by mohlo u studentů rozvinout citlivost pro tyto velejemné terminologické distinkce.⁴ Osobně bych tedy preferoval reformulovat veškeré dispoziční pojmy v názvech kapitol do podoby „dispoziční“.

V této „klasifikační hyperkorektnosti“ bych pokračoval, protože řadit kapitolu pozornost (3.4), či dokonce exekutivní funkce (3.3.1) pod vědomí a nevědomí (3) je z dnešního pohledu zastaralé. Např. samotný konstrukt exekutivních funkcí je již dekády předmětem samostatného výzkumu na mnoha rovinách (zobrazovací, funkčně-anatomické, biologicko-psychologické), který v zahraniční literatuře není přímo propojen s výzkumem vědomí, a proto by měl mít samostatnou kapitolu.⁵ Týká se to dále kapitol o vůli, ale i o spánku a snění, protože výzkum spánku se stal postupem času zcela svébytným tématem i v psychologii nejen v medicíně. Kapitole o jazyce citelně chybí některé významné části psychologie jazyka, např. řečová produkce či porozumění hláskám, slovům a větám. Samostatná kapitola o exekutivních funkcích by se hodila na konec, protože hierarchicky vévodí všem rozebíraným psychickým funkcím, tedy i poslední kapitole o agresii, v její modulaci hrají dokonce výsostnou roli.

Vzhledem k přepracování učebnice také zarazí, že nevidíme návaznost na některé monografie, které se úzce specializují na danou problematiku. Mám na mysli, že v kapitole vnímání nedošlo k přepracování řazení kapitol např. dle Šiklova *Zrakového vnímání* (vnímání barev–prostoru–objektů–pohybu)⁶, a tedy na návaznost k této monografii, nýbrž např. prostorové vidění a vnímání pohybu následují po percepčních iluzích. Obdobně na teorii vztahu myšlení a řeči (kap. 10.2) by aspoň v odkazu mohla být Smolíková a Málkové Seidlové monografie *Vývoj jazykových schopností*.⁷ Vytvářelo by to tak smysluplnou síť odkazů na v české psychologické literatuře ojedinělé monografie na jednotlivá témata, která jsou např. v německé obecné psychologii systematická, tj. vedle Spadovy učebnice⁸ o celé obecné psychologii existují speciální monografie pro pregraduální studium např. o učení, pozornosti, paměti ad.

Při hlubším ohledání obsahu existují v některých pasážích partie, které didakticky nejspíše některé studenty mohou svést k výkladům, které nepovažují za efektivní. Např. začít modely exekutivních funkcí hned třetím odstavcem teorií J. Duncana může v řadě psychologů (mluvím o vlastních zážitcích z diskusí) vést k ztotožnění Spearmanova „g“ faktoru a exekutivních funkcí. Není tu prostor pro výklad vztahu „g“ faktoru a jednotlivých exekutivních procesů, pouze naznačím, že mezi vybranými exekutivními procesy, např. desinhibicí činnosti a výkonem v testech měřících fluidní „g“ vidíme ve vyšetření jednosměrné disociace relativně často. Ve zkratce: snížení inteligenčního výkonu i některých exekutivních funkcí při lézích prefrontálního kortexu vidíme často, nicméně často také vidíme dysexekutivní syndrom při zasažení podkorových center při zachovalém premorbidním „g“. Dále tu chybí nejcitovanější modely exekutivních funkcí, ať Diamondové či Millera a Cummingse či Fustera.^{5, 9, 10} Právě ty umožňují rozlišení „g“ faktoru a exekutivních procesů. Na samostatnou kapitolu je zmínka Baddeleyho teorie v kap. exekutivních funkcí, konkrétně centrální exekutivy s metaforou homunkula, kdy Baddeley bývá dnes opačně řazen celou teorií pracovní paměti pod jednu z komponent exekutivních funkcí, právě proto, že centrální exekutivu podrobněji necharakterizoval¹¹ a podřízené systémy pracovní paměti se výborně hodí jako „ukládací“ komponenta pro psychické obsahy, které exekutivní funkce ovládají. Heuristiky dostupnosti a reprezentativity jsou v kap. 9.6 rozhodování (decision-making), přestože kolegové z Psychologického ústavu AV ČR při překladu učebnice *Kognitivní psychologie* od Eysencka a Keana věnovali prostor pro výklad těchto heuristik jako procesů posuzování (judgement), aby je odlišili od usuzování (reasoning)¹². I v autoritativní učebnici o myšlení od J. P. Mindy¹³ jsou heuristiky v kap. řešení problémů, ale rozhodování má samostatnou kapitolu. Kap. 9.8 o konekcionismu bych neřadil do myšlení, ale úplně na úvod pod kognitivní modely 2.3.3, když je zmiňována teorie modularity, tj. jako odlišné pojetí psychických procesů, než je teorie modulů.

Nepřál bych si, aby toto hodnocení bylo vnímané jako nedostatky. Napsat učebnici je nesmírně těžká i časově vyčerpávající práce. Diskuse, kam by didakticky mohly některé pasáže patřit či jak lépe lze některé kapitoly koncipovat, prostě patří k akademickému bontonu. Dále každá učebnice, např. slavné Jamesovy *Principles of Psychology* (1890), tak nese znaky jisté idiosynkrazie, která vytváří svébytnost každého takového díla, jeho přitažlivost, akademický styl a rytmus. Chtěl bych prof. Aleně Plhákové poděkovat za tento náročný počín (rekoncipovat a aktualizovat po sobě napsané by pro mě osobně bylo velmi bolestivé). Její učebnice je momentálně tím prvním, po čem by „hladoví prváci“ (jsou ještě mezi námi tací?) pregraduálního studia psychologie, ale i příbuzných oborů, měli „sáhnout“ pro čtivost, srozumitelnost a aktuálnost obsahu, aby se mohli fundovaně rozlétnout do širokých obzorů aplikovaných oborů psychologie. Či ještě lépe, aby zůstali v oboru, který Americká psychologická asociace označila jako divize 1 (obecná psychologie).

prof. Mgr. Ondřej Bezdíček, Ph.D.

Laboratoř neuropsychologie

Neurologická klinika a Centrum klinických neurověd

1. Lékařská fakulta University Karlovy a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze

Kateřinská 30, 128 21, Praha 2, Česká republika

e-mail: ondrej.bezdicek@gmail.com

1. Plháková, A. (2003). *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia.
2. Allport, G. W. (1927). Concepts of trait and personality. *Psychological Bulletin*, 24(5), 284-293.
3. Sedláková, M. (1982). *Úvod do studia obecné psychologie. (Propedeutika obecné psychologie)*. Praha: SPN.
4. Bezdíček, O. (2018). Za rigorózní terminologizaci českého obecněpsychologického pojmosloví. *Československá psychologie*, 62(5), 409-417.
5. Miller, B. L., & Cummings, J. L. (2007). *The human frontal lobes: Functions and disorders, 2nd ed.* New York, NY, US: The Guilford Press.
6. Šíkl, R. (2012). *Zrakové vnímání*. Praha: Grada.
7. Smolík, F., & Málková Seidlová, G. (2014). *Vývoj jazykových schopností*. Praha: Grada.
8. Spada, H. (2005). *Lehrbuch Allgemeine Psychologie*. Bern: Hans Huber.
9. Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual Review of Psychology*, 64, 135-168.
10. Fuster, J. M. (1999). *Cognitive functions of the frontal lobes. The human frontal lobes: Functions and disorders.* (187-195). New York, NY, US: The Guilford Press.
11. Baddeley, A. (2011). Working Memory: Theories, Models, and Controversies. *Annual Review of Psychology*, 63(1), 1-29.
12. Eysenck, M. W., & Keane, M. (2008). *Kognitivní psychologie*. Praha: Academia.
13. Minda, J. P. (2021). *The Psychology of Thinking Reasoning, Decision-Making and Problem-Solving, 2nd ed.* London: Sage.

Bezdíček, O. (2024). Učebnice obecné psychologie [recenze]. *E-psychologie*, 18(1), 59-61.

<https://doi.org/10.29364/epsy.496>